

आ मची अर्धी हयात लालबागसारख्या कामगार विभागात १० बाय १० च्या खोलीत गेली. मला चांगले आठवते कि माझ्या शालेय शिक्षणाच्या कालखंडामध्ये कुठेही वास्तुशास्त्राचा ओझरतादेखील उल्लेख झाला नाही. पण गेल्या दशकापासून वास्तुशास्त्रविषयीची जी चळवळ पहावयास मिळत आहे त्याचा उगम वास्तुशास्त्रविषयी जनमानसात निर्माण झालेली उत्सुकता पाहून येतो.

पौंडेचरीच्या एका आश्रमात बुनो डायजेन्ससारख्या फ्रेंच माणसाने देवनागरी लिपी आणि संस्कृत भाषा यांचा अभ्यास करून वास्तुविषयक 'मयमतम्' नावाचा ग्रंथ फ्रेंच आणि इंग्रजी भाषेत भाषांतर केला आणि त्या भाषांतराचा उपयोग हा विषय समजून घेण्यासाठी भारतात सुरुवात झाली अशी केविलवाणी स्थिती अनुभवयास मिळाली. हा ग्रंथ जर बुनो डायजेन्सने प्रकाशित केला नसता तर आज वास्तुशास्त्राचा एवढा प्रचार आपणास दिसला नसतो. अनेकजण वास्तू म्हणजे बांधलेली इमारत असा अर्थ घेतात. परंतु प्रत्यक्षात वास्तू शब्दाचा मूळ अर्थ घर बांधण्याची जागा असा होतो.

सनातन संस्कृतीचा आधार वेद आहे. याच वेदांपासून सर्व शास्त्रांची

उत्पत्ती मानली गेली आहे असे मानतात. वास्तुशास्त्राचा उगमस्थानदेखील वेद आहे. वेद हे या पृथ्वीवरचे सर्वात प्राचीन ग्रंथ आहेत. हे वेद अपौरुषेय आहेत. त्यामुळे त्याचे महत्त्व खूप आहे. ऋग्वेद (ज्ञान), यजुर्वेद (कर्म), सामवेद (उपासना), अथर्ववेद (विज्ञान) असे मुख्य चार वेद असून आयुर्वेद, धनुर्वेद, गांधर्व वेद, स्थापत्य वेद असे चार उपवेद आहेत. त्याचबरोबर शिक्षा, कल्प, व्याकरण, निरुक्त, छन्द, ज्योतिष असे सहा वेदांग आहेत. कल्प व ज्योतिष याचा संबंध वास्तू या विषयाशी आहे. कल्प यामध्ये घर निर्माण करण्यापासून ते कर्मकाण्ड कसे करावे यासंबंधी विवेचन आहे. यामध्ये भूमिपूजन, गृहप्रवेश, वास्तुशान्ती संबंधित माहिती आहे.

वेदांमधल्या जवळपास प्रत्येक देवाला वा देवतेला स्वतःचे एक वाहन आहे आणि बहुतेक देवांचे रथ असून त्यांना अश्व वा घोडे लावले आहेत. प्रत्येकाच्या रथाला लावलेल्या घोड्यांची संख्या व चाकांची संख्या ठरलेली आहेत. उदा. सूर्य-रथ एक चाक-सात हरित वर्ण अश्व. वेदांत अग्नी, प्रकाश आणि तेज, किरण यांचा प्रकाश, उष्णता, ऊर्जा यांचे केंद्र आहे. त्या प्रत्येकाचे वाहन आहे. प्रकाशातला पांढरा प्रकाश हा दृश्य असतो. पण क्ष किरण, अल्फा, बिटा, गामा, रेडिओ लहरी या दृश्यमान नसतात. तरीही त्या असतात. प्रत्येक कण हा ऊर्जा प्रक्षेपक असतो. हा विज्ञानाचा सिद्धत आहे. प्रत्येक कण मग तो

स्थिर असो वा गतिमान, मारित किंवा अभिरित असो, त्याच्या भोवती एक शक्तिमान क्षेत्र असते. ते क्षेत्र गुरुत्वाकर्षण क्षेत्र किंवा विद्युत क्षेत्र, चुंबकिय क्षेत्र किंवा विद्युत चुंबकिय क्षेत्र यांपैकी कोणतेही असतेच असते. सूर्यकिरण जी पांढरी वाटतात तर ती केवळ पांढरी नसून त्यात विशिष्ट परिस्थितीत विभागणी केल्यास त्यात सात भाग पडतात. आपल्या वेदांमध्ये असलेल्या ऋतेता जर गांधीयाने अभ्यास केला तर वरील माहितीचे विवेचन मिळेल. पूर्वीच्या ऋषीमुनींनी मूखंडाची विशिष्ट प्रकारे एकाशीते पद, चतुः षष्टी पद, शतपद वास्तू आणि ब्रह्मस्थान, देवभाग, मनुष्यभाग, पिशाच भाग इ. विभागणी केली. त्याचबरोबर वास्तुपुरुष मंडलामध्ये वास्तूपदांची

विभागणी करून यांचा विशिष्ट देवतांची नावे दिली. ती वरील किरणांच्या वर्गवारीशी तंतोतंत जुळणारी आहेत.

वास्तु-पद विन्यासमधील ईशान्य कोपरा महादेवासाठी राखून ठेवला आहे. सात कप्प्यात सप्तरंगाशी संबंधित नावे पर्जन्य, जयंत, महेंद्र, सूर्य, सत्य, भृश आणि नभ अशी आहेत व या वास्तु-पद-विन्यासाची रचना ऋषीमुनींनी ज्या पद्धतीने केली आहे त्याला निश्चितच वैज्ञानिक आणि तार्किक बैठक असून आधुनिक विज्ञानाची यास पुष्टी मिळत आहे. वास्तुशास्त्रामधील सर्वात महत्त्वाचा भाग म्हणजे वास्तूमधील 'एनर्जी'. ही एनर्जी बघण्यासाठी विशेष उपाकरणे वापरली जातात. या उपकरणांमधून आपणास घरातील एनर्जीचा समतोल आहे कि नाही हे तपासून घेऊ शकतो. त्याचबरोबर घरातील वातावरणातील बदल उदा. अग्निहोम केल्यामुळे निर्माण झालेली ऊर्जा. आपण जीडीव्ही, स्पुटनिक यंत्राद्वारे मोजू शकतो. या यंत्राद्वारे वातावरणातील यज्ञामुळे किंवा अग्निहोमामुळे झालेले परिणाम व परिवर्तन वैज्ञानिक दृष्टिकोनातून तपासून बघू शकतो.

आपल्या वास्तूमध्ये आपल्या खाण्या-पिण्याचा तसेच विश्रांतीचा वेळ वास्तूत जास्त असल्यामुळे वास्तू कशी आहे यावर संबंध जीवनाचा आलेख अवलंबून असून वास्तूचा आलेख व आपल्या जीवनाचा आलेख यामध्ये रहस्यमय अशी गुंतागुंत असते.

आपल्या प्रारब्धानुसार आपला जन्म पृथ्वीतलावर कोणत्या खंडात, कोणत्या देशात, कोणत्या राज्या, शहरात होणार हे ठरते पण हे बदलणे आपल्या हातात नसते. पण जन्म झाल्यावर चांगले कर्म करून आपले भाग्य बदलते हे निश्चितच आपल्या हातात असते. तसेच वास्तू बदलणे आपल्या हातात आहे की नाही हे वादातील ठरू शकेल. परंतु ज्या वास्तूत आपण राहतो त्या वास्तूमधील दोष घालवून ती वास्तू दोषमुक्त करणे हे निश्चितच आपल्या हातात आहे.

॥ डॉ. तुषार टणवंत सावडवकर

चळवळ वास्तुशास्त्राची !

संपादकीय समन्वय

शब्द कम्युनिकेशन
स्मिता राव
निलेश घाडगे
निलेश अहिरे